

Lektura książki przekonuje, że jest to oryginalne studium naukowo-badawcze. Jego wartość zawiera się przede wszystkim w: 1. monograficznym ukazaniu obrazu kulturowego współczesnego położenia Polaków na Ukrainie; 2. ukazaniu polonijnego życia w rzeczywistości przemian ustrojowych, zachodzących w kraju, orientujących się na rozwój kontaktów ukraińsko-polskich; 3. wskazaniu specyfiki konstytutywnych ogniw życia polonijnego i ich ukraińskiej specyfiki kulturowej; 4. wielce starannym zgromadzeniu literatury przedmiotu oraz ukazaniu jej w aparacie naukowym; 5. ukazaniu perspektywy teoretycznej rozpoznawania kwestii mniejszościowych, w tym zwłaszcza analizy strukturalno-funkcjonalnej.

Andrzej Chodubski

Edyta Czop, *Migranci polscy w krajach unijnej piętnastki (1992–2011). Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, ss. 361.

Migracje we współczesnym świecie zajmują ważne miejsce w sferze badań uprawianych przez nauki humanistyczne i społeczne. Politycy rozpoznają je przede wszystkim z punktu widzenia polityki państw pochodzących, jak i osiedlania się. Prawnicy zajmują się ich regulacjami normatywnymi. Socjologowie ich skalą, wielkościami, organizacją, procesami adaptacji, integracji itp. Pedagodzy – procesami edukacyjnymi, ujawnianiem się oraz przeciwdziałaniu patologiom społecznym. Ekonomiści – zyskami i stratami ekonomicznymi, gospodarczymi z ich rozwojem. Historycy – rozpoznawaniem ich dziedzictwa przeszłości oraz dokumentowaniem ich aktywności kulturowo-cywilizacyjnej. Współcześnie w rzeczywistości kształtowania się globalnej społeczności obywatelskiej ulega przewartościowaniu kulturowemu ich pojmowanie. Generalnie uznaje się je za zjawisko cywilizacyjne, generujące: a) decyzyjność jednostki; b) przystosowawczość do zmieniającej się rzeczywistości politycznej i społeczno-ekonomicznej; c) krytycyzm wobec nowego świata wartości, zachowań sprawczych; d) tolerancję wobec różnorodności kultur i sub-

kultur; e) indywidualną i grupową partycypatywność migrantów w życiu kulturowo-cywilizacyjnym. Nowa rzeczywistość społeczno-polityczna w życiu migracyjnym ujawniła się w sytuacji postępującej współcześnie integracji europejskiej oraz jej instytucjonalizacji w ramach Unii Europejskiej. Z zadowoleniem należy odnotować ukazanie się studium poznawczego o migrantach polskich w krajach unijnej piętnastki, a w tym o ich sytuacji politycznej ujawniającej się w latach 1992–2011.

We *Wstępie* wskazuje się, że obecnie dominują migracje czasowe, wśród których można wyodrębnić długoterminowe i krótkoterminowe, migracje cykliczne, rotacyjne, wahadłowe. Te ostatnie mogą oznaczać zarówno powtarzające się migracje krótkotrwałe, jak i migracje związane z handlem przygranicznym. Specyficzną odmianą migracji są wyjazdy rotacyjne związane z pracą (zwykle w usługach domowych, w której wymienia się regularnie kilka osób). Mobilność krótkoterminowa niewymagająca trwałej zmiany miejsca zamieszkania, mająca charakter powtarzalnych wyjazdów jest określana migracją cyrkulacyjną. Przypomina się, że typem masowych migracji są także wysiedlenia będące półdobrowolnym lub przymusowym przemieszczaniem określonej grupy ludności z jej dotychczasowego środowiska.

Wskazuje się tu, że we współczesnych migracjach charakterystyczne są trzy typy decyzyjne, tj. a) celowo-racjonalny, zgodnie z którym pełną racjonalność. Podejmowana jest ona w wyniku kalkulacji ekonomiczno-społecznej i kulturowo-cywilizacyjnej; b) orientacji klasycznej – bazuje się na doświadczeniu emigracyjnym członków rodziny; c) hedonistyczny – wyjazd pod wpływem impulsu, zwykle tak postępują ludzie młodzi, ciekawi świata, otwarcia na nowe wyzwania kulturowe.

Główny cel badawczy sprowadzono do udowodnienia założenia, że przemiany zachodzące w Polsce po 1989 r. i przyjęciu państwa do Unii Europejskiej oraz stopniowe otwieranie rynków pracy w przestrzeni unijnej znacząco wpłynęły na przekształcenia środowiska polonijnego w tzw. krajach Piętnastki; doprowadziły do jego aktywizacji, do pełnego korzystania z przysługującym Polakom przebywającym w Unii praw, do większej mobilności poakcesyjnych migrantów.

W celu zweryfikowania tej hipotezy poszukiwano odpowiedzi na pytania: jak przedstawiała się mobilność Polaków po 1989 r., a jak po 2004 r.? jak odbywały się poszczególne strumienie migracyjne na unijnych rynkach pracy? jak kształtowały się warunki pracy i życia? jak przedstawiał się udział migrantów przedakcesyjnych i poakcesyjnych w życiu organizacyjnym i kulturalno-oświatowym diaspory polskiej oraz lokalnej społeczności? jaką rolę odgrywał Kościół katolicki i parafia polskojęzyczna? jakimi motywami kierowali się wyjeżdżający Polacy przed a jakimi po 1 maja 2004 r.? w jaki sposób przebiegała ich adaptacja w nowym kraju oraz jak byli postrzegani przez społeczeństwo krajów przyjmujących?

Przez pojęcie „kraje unijnej Piętnastki” rozumie się: 1. Austrię, 2. Belgię, 3. Danię, 4. Francję, 5. Grecję, 6. Finlandię, 7. Hiszpanię, 8. Holandię, 9. Irlandię, 10. Luksemburg, 11. Niemcy, 12. Portugalię, 13. Szwecję, 14. Wielką Brytanię, 15. Włochy.

Ponadto pojawia się pojęcie *Europa Zachodnia* w rozumieniu geograficzno-politycznym (wszystkie kraje do 1990 r. na zachód od Łaby, a po tej dacie – na zachód od Odry, oraz państwa zachodnie, wśród których uwzględnia się też Stany Zjednoczone, Kanadę i Australię. Pod pojęciem *nowych krajów Unii* znajduje się: 1. Cypr, 2. Czechy, 3. Estonia, 4. Litwa, 5. Łotwa, 6. Malta, 7. Polska, 8. Słowacja, 9. Słowenia, 10. Węgry.

Prezentację problemu poznawczego ujęto w czterech rozdziałach, zatytułowanych: I. Migracje Polaków do krajów unijnej piętnastki (w podziale na podrozdziały: 1. Wyjazdy po 1945 roku, 2. Migracje w latach 1989–2004, 3. Mobilność poakcesyjna, 4. Środowiska polskie); II. Migracyjna rzeczywistość (a w niej: 1. Prawa migrujących pracowników, 2. Jaka praca i dla kogo? 3. Skromnie żyć by jak najwięcej zarobić? 4. „Ci inni?”); III. Życie społeczne migrantów polskich (1. Kluby, związki, stowarzyszenia, 2. Kultura nie tylko amatorska, 3. Edukacja, 4. Duszpasterstwo migracyjne i jego rola w życiu migrantów); IV. Obraz polskiego imigranta (a w tym: 1. Dlaczego i po co wyjeżdżają?, 2. Adaptacja, integracja, izolacja?, 3. Stereotyp polskiego imigranta w nowym kraju).

W charakterystyce ogólnej polskiej migracji wskazuje się, że mobilność po 1945 r. przechodziła różne przekształcenia: od jej ograniczenia z reglamentacji w PRL do eksplozji na przełomie lat 80. i 90. XX w. oraz swobody i łatwości przemieszczeń po 2004 r. Była ona ściśle uzależniona od ówczesnych czynników politycznych oraz społeczno-gospodarczych. W wyniku poszczególnych strumieni migracji powstawały nowe lub rozrastały się istniejące środowiska polskiej diaspory. Podkreśla się, że lata II wojny światowej pociągnęły za sobą ogromne w swych rozmiarach przemieszczenia ludności i wynikające stąd jej rozproszenie terytorialne. Masowe, w większości przymusowe migracje dotyczyły wszystkich warstw społecznych, grup wiekowych czy zawodowych. Ponadto dotknięte nimi osoby nierzadko doświadczyły przemocy i brutalnej siły. Pod koniec II wojny światowej na terenie Niemiec i krajów Europy Zachodniej przebywało ok. 2,5 mln Polaków. Wśród nich byli robotnicy przymusowi, więźniowie obozów koncentracyjnych, uczestnicy powstania warszawskiego, jeńcy, żołnierze. W momencie zakończenia działań wojennych stanęli oni wobec wyboru: wracać do kraju czy wybrać emigrację? Do połowy 1947 r. powróciło ok. 74% Polaków przebywających w obozach. Tuż po zakończeniu wojny odbywały się przymusowe przemieszczenia ludności w granicach Polski. Nowe granice Polski musiały opuścić ok. 3,2 mln Niemców oraz 4–5 mln opuściło te ziemie w ostatnich miesiącach wojny. W latach 1944–1947 w ramach półlegalnej emigracji z Polski wyjechało ok. 140 tys. Żydów. Głębokie ruchy migracyjne ujawniały się do 1954 r. Od lat 60. XX w. zaczęła odzywać migracja zarobkowa. Wzmoczona jej fala ujawniała się w latach 80. Wiązała się ona z postępującym kryzysem polityczno-ekonomicznym i społecznym oraz złagodzeniem prawa paszportowego. Następną falą *exodusu* ujawniła się po 1984 r., tj. po uproszczeniu zasad wydawania paszportów. W 1985 r. odnotowano ponad 1,1 mln wyjazdów na Zachód. Według demografów w latach 1981–1989 opuściło Polskę ok. 2/3 ogólnego przyrostu demograficznego ludności w wieku produkcyjnym (s. 29). Krajem, do którego udawało się najwięcej Polaków było RFN. Napływ Polaków do krajów zachodnioeuropejskich ujawnił potrzebę

wprowadzenia polityki zaporowej wobec imigrantów, w tym wobec Polaków. Wiele też wyjazdów migracyjnych regulowały umowy bilateralne, dopuszczające Polaków do wybranych sektorów unijnych rynków pracy (s. 35). Po 1989 r. emigracja Polaków zdecydowanie zmieniła się na rzecz czasowej migracji zarobkowej zarówno legalnej, jak i nielegalnej. Głównym kierunkiem migracji stały się przede wszystkim Grecja, Włochy, Hiszpania.

Zauważa się, że po 1989 r. powstało kilka modeli zachowań migracyjnych. Jednym z nich była migracja z regionów peryferyjnych do drugiego sektora na rynku pracy krajów docelowych; dominowały w niej osoby słabiej wykształcone i posiadające niższe kwalifikacje. Zmianie uległ wiek emigrantów. Najwięcej wyjeżdżało z kraju ludzi w wieku 25–29 lat; wcześniej 40 lat i więcej.

W okresie poakcesyjnym uległy znacznie kierunki migracji. Atrakcyjne stały się przede wszystkim Wielka Brytania, Irlandia, Hiszpania. Podkreśla się, że 2007 r. był ostatnim, w którym była stosunkowo duża łatwość pozyskiwania pracy; migranci byli pełni wiary w pomyślność swoich działań, a społeczeństwa przyjmujące widziały w przyjeżdżających osobach łatwy do pozyskania kapitał rozwojowy. Kryzys poważnie zmienił tę sytuację, aczkolwiek wbrew przewidywaniom wielu ekspertów nie nastąpiły masowe powroty.

Wśród motywacji napędzających wyjazdy prym wiodły względy ekonomiczne – chęć uzyskania lepszych zarobków, poprawienia swej kondycji finansowej. Aczkolwiek istotną motywacją ludzi młodych, wykształconych jest chęć poznawania świata, podniesienia swych kompetencji przydatnych w późniejszym okresie na rodzinnym rynku pracy.

Ukazując prawa migrujących pracowników wskazuje się na umowy bilateralne, jakie Polska zawarła z krajami Unii Europejskiej, dotyczące zatrudnienia migrantów. Pierwszą taką umowę Polska zawarła z Niemcami (s. 74).

W prezentacji problemu ukazuje się odmienności takich umów zawieranych przez Polskę z krajami unijnymi. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej zmieniło sytuację prawną migrantów. Polacy mogli poszukiwać pracy, a zezwolenie na nią uzyskiwali w okresie zatrudnie-

nia. Analitycznie ukazuje się w prezentacji problemu – jaką migranci uzyskiwali pracę, jakie ujawniły się przy tym preferencje na rynku podaży i popytu w sferze zatrudnienia. Zauważa się, że pracę, zwłaszcza nielegalną można było kupić. Oferta najczęściej dotyczyła zatrudnienia jako pomoc domowa (s. 85).

Pośrednicy i agenci w tej sferze stali się częścią przemysłu migracyjnego razem z przewoźnikami, konsultantami, prawnikami, pośrednikami mieszkaniowymi, czyli osobami ułatwiającymi migrację. Polscy robotnicy migracyjni powszechnie zyskiwali opinię ludzi pracowitych, dyspozycyjnych, dobrze zorganizowanych. W analizie poznawczej dostarcza się informacji o kondycji na rynkach pracy poszczególnych państw unijnych. Analiza jest czytelna z punktu widzenia urzeczywistnienia polityki społecznej.

Charakteryzując życie społeczne migrantów polskich zauważa się, że przybywając po 1989 r. i po 1 maja 2004 r. do krajów unijnych zastawali w mniejszym lub większym stopniu rozbudowane polonijne życie społeczne. Szczególną rolę w tym względzie pełniły parafie polskojęzyczne, które ułatwiały nowo przybywającym imigrantom funkcjonowanie w rzeczywistości diasporalnej. Aczkolwiek liczne społeczności migracyjne starają się dystansować od tradycyjnej instytucjonalizacji życia polonijnego. W analizie poznawczej dostarcza się bogatej warstwy wiedzy faktograficznej; oraz eksplanacyjnej o różnych formach aktywności diasporalnej w różnych krajach unijnych. Jest to bardzo starannie wykonane studium poznawcze zarówno w wymiarze analitycznym, jak i uogólniającym obraz współczesnego życia polonijnego w Europie.

W pełni z prezentacją instytucjonalności polonijnej koresponduje charakterystyka obrazu polskiego migranta. Podkreśla się tu, że wyjazd za granicę niesie ze sobą zmianę kultury, środowiska, sytuacji zawodowej i ekonomicznej. W wielu wypadkach migracja oznacza ograniczenie kontaktów z rodziną i kręgiem znajomych oraz konieczność zbudowania nowych więzi społecznych lub ich odtworzenia w nowym otoczeniu. Każda wyjeżdżająca osoba pragnie zrealizować własne cele i w związku z tym odnaleźć właściwą dla siebie strategię postępowania.

W *Zakończeniu* prezentuje się holistyczny, refleksyjny ogląd problemu. Podkreśla się, że migracje można traktować jako część składową dziejów społeczeństwa polskiego. Niosą one ze sobą bagaż pozytywów i negatywów. Muszą zmierzyć się z nowymi warunkami życia, klimatem, językiem, obyczajami, stosunkami w pracy, szkole. Problemem jest również oderwanie od dotychczasowego kręgu przyjaciół i nostalgia. Wychodźstwo po 1989 r. wpisuje się w ogólny światowy trend występujący na większą skalę w Europie Środkowo-Wschodniej.

Starannie sporządzono wykaz wykorzystanych materiałów i literatury przedmiotu. Wyodrębniono w nim: Źródła drukowane, Raporty i ekspertyzy, Opracowania i artykuły, Artykuły prasowe, Notografia, w tym: Artykuły zamieszczone w Internecie, Adresy wykorzystanych stron internetowych oraz inne. Wartościową część pracy stanowi *Indeks nazwisk*.

W ogólnej refleksji należy stwierdzić, że lektura prezentowanego studium o współczesnej migracji Polaków: 1. jest oryginalną naukowo-badawczą prezentacją problemu poznawczego; 2. czytelnie łączy się w poznaniu wiedza teoretyczna z analizą rzeczywistości kulturowej; 3. jest ona przygotowana na bazie starannie zgromadzonych materiałów i literatury przedmiotu; 4. jest dziełem wzbogacającym wiedzę europeistyczną o uprawiane w niektórych państwach unijnych polityce migracyjnej; 5. dostarczona faktografia oraz jej eksplanacja ujawniają potrzebę dalszego dokumentowania i objaśniania zjawisk kulturowych, uwidaczniającymi się we współczesnym życiu diasporalnym Polaków.

Andrzej Chodubski

Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej, red. Stefan Dudra i Bernadetta Nitschke, Zakład Wydawniczy „KOSMOS”, Kraków 2013, ss. 394 + 1 nłb.

W rzeczywistości zachodzących jednocześnie procesów unifikacji i dywersyfikacji życia kulturowo-cywilizacyjnego ważne przemiany ujawnia się w funkcjonowaniu mniejszości narodowych i etnicznych. Z jednej strony, jako

znak dywersyfikacji kulturowej ujawniają się dla nich różne preferencje społeczno-polityczne, z drugiej jednak globalizacja życia kulturowego powoduje osłabianie ich kondycji społeczno-politycznej. Szczególne siły w generowaniu tej rzeczywistości stanowią: a) postęp naukowo-techniczny a zwłaszcza informatyczność i informacyjność; b) międzynarodowe rozwiązania prawne (a w tym prawa człowieka); c) nowoczesna edukacja ukierunkowana na świadomościowe budzenie trendów przemian cywilizacyjnych. W tej sytuacji obserwuje się w ostatnich latach obumieranie mniejszości narodowych i etnicznych jako współczesnego podmiotu życia kulturowo-cywilizacyjnego. Z uznaniem należy zatem odnieść się do prezentacji instytucjonalizacji mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce po II wojnie światowej.

Istotę problemu prezentuje się w książce w trzech częściach zatytułowanych kolejno: I. Stowarzyszenia mniejszości narodowych; II. Stowarzyszenia mniejszości etnicznych; III. Stowarzyszenia mniejszości postulowanych. Zasadniczy wykład poprzedzają ogniwa *Od Redakcji* oraz dwa opracowania o charakterze przeglądowym, tj. Grzegorza Janusza, *Prawo do stowarzyszania się mniejszości narodowych* i Ryszarda Michalczyka, *Polityczne i społeczne uwarunkowania działalności stowarzyszeń mniejszości narodowych w PRL*. We wprowadzeniu do studium (od Redakcji), wskazuje się, że jest ono kontynuacją pracy opublikowanej w 2010 r., pt. *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej*. Ich zadaniem jest usystematyzowanie wiedzy o mniejszościach żyjących w Polsce, koncentrując się na sytuacji po 1945 r. Intencją redaktorów było przygotowanie książki stanowiącej kompendium wiedzy na temat działalności stowarzyszeń mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w III Rzeczypospolitej. Podkreślono tu, że zrozumienie współczesnej sytuacji mniejszości wymagało dokonania wprowadzenia odwołującego się do dziedzictwa przeszłości. Odniesienie to miało głównie na celu oddanie specyfiki przedstawianych społeczności. Niejednokrotnie ich złożona sytuacja oraz kontrowersje, które wokół nich wymagały położenia większego nacisku na przedstawienie kontekstu historycznego. Takim przykładem są Żydzi. Stereotypizacja wiedzy